

เซน : สมาธิกับการสร้างสรรค์ศิลปะ”*

Zen : Arts and Meditation”

Received:	May	17, 2019
Revised:	July	31, 2019
Accepted:	August	5, 2019

นพเกล้า ศรีมัตย์กุล (Nophaklao Srimatyakun)**

พิษณุ ศุภนิมิตร (Pishanu Supanimit)***

ชัยยศ อิษฏ์วรพันธุ์ (Chaiyosh Isavorapant)****

บทคัดย่อ

งานจิตรกรรมจีนและญี่ปุ่นโบราณมักนิยมใช้พลังสมาธิเป็นแนวทางในการสร้างสรรค์ศิลปะกันอย่างแพร่หลาย ดังจะเห็นได้จากผลงานจิตรกรรมจีนในสมัยราชวงศ์ซ่ง อันเป็นยุคสมัยที่ศิลปินนิยมสร้างสรรค์งานด้วยการใช้พู่กันจุ่มหมึก แล้ววาดลงบนกระดาษอย่างฉับพลันแต่ในขณะเดียวกัน ผลงานบางชิ้นของศิลปินเซนโบราณกลับใช้ความพิถีพิถันในการลงรายละเอียดของงานในบางพื้นที่อย่างประณีตก่อนจะปล่อยพู่กันให้วาดไปบนพื้นที่ที่เหลือซึ่งมักจะเป็นพื้นที่ส่วนใหญ่อย่างไม่คำนึงถึงรายละเอียด ดังเช่นผลงานของศิลปินเหลียงไค รูปแบบของการใช้พลังสมาธิในการสร้างสรรค์ผลงานของศิลปินเซนจึงเป็นประเด็นสำคัญที่ผู้ศึกษาสนใจ โดยมีวัตถุประสงค์ทางการศึกษา คือ 1.) เพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับการใช้พลังสมาธิในการสร้างสรรค์งานของศิลปินในแขนงต่างๆ 2.) เพื่อจำแนกรูปแบบในการใช้พลังสมาธิในการสร้างสรรค์ผลงานของศิลปินเซน และ 3.) เพื่อนำแนวทางในการใช้พลังสมาธิในการสร้างสรรค์ผลงานของศิลปินเซนไปประยุกต์ใช้ในการสร้างสรรค์ศิลปะนิพนธ์ชุด “ดุลยภาพ : ร่างกายกับลมหายใจ” (Balance: Body and Mind) ของผู้ศึกษาสำหรับการศึกษาในหลักสูตรดุขุภีบัณฑิต สาขาทัศนศิลป์ โดยศึกษาเปรียบเทียบรูปแบบของพลังสมาธิที่ศิลปินเซนใช้ในการสร้างสรรค์ผลงานในแต่ละประเภท ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งจากการศึกษาดังกล่าวพบว่า แม้ปัจจุบันผลงานศิลปะเซนร่วมสมัยจะมี

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ของหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาทัศนศิลป์ คณะจิตรกรรมประติมากรรมและภาพพิมพ์ และบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

This article is part of a thesis for Doctor of Philosophy in Visual Arts, Faculty of Painting Sculpture and Graphic Arts, and Graduate School, Silpakorn University.

** นักศึกษาปริญญาเอก หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาทัศนศิลป์ คณะจิตรกรรม ประติมากรรมและภาพพิมพ์ และบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, email: n.srimatyakun@gmail.com

Student of the Doctor of Philosophy in Visual Arts, Faculty of Painting Sculpture and Graphic Art, and Graduate School, Silpakorn University , email: n.srimatyakun@gmail.com

*** อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ศาสตราจารย์ ประจำคณะจิตรกรรมประติมากรรมและภาพพิมพ์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
Thesis Advisor, Prof., Faculty of Painting Sculpture and Graphic Art, Silpakorn University.

**** อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ รองศาสตราจารย์ ดร. ประจำคณะจิตรกรรม ประติมากรรมและภาพพิมพ์
มหาวิทยาลัยศิลปากร

Thesis Advisor, Assoc. Prof. Dr., Faculty of Painting Sculpture and Graphic Arts, Silpakorn University.

วิวัฒนาการ พัฒนาเปลี่ยนแปลงรูปแบบในการสร้างสรรค์ผลงานไปอย่างหลากหลายแนวทางแล้วก็ตาม แต่หากวิเคราะห์แนวความคิดและเนื้อหาวิธีการในการสร้างสรรค์ผลงานของศิลปะจีนแล้วพบว่า หลักแนวความคิด วิธีการในการสร้างสรรค์ผลงานมักมีความเชื่อมโยงกันกับหลักปรัชญาวิธีการดำเนินชีวิตของศิลปินจีนซึ่งเป็นหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

จากการศึกษาพบว่า แนวทางของพลังสมาธิในผลงานสร้างสรรค์ของศิลปินจีนสามารถแบ่งออกได้เป็น 3 รูปแบบคือ 1.) การใช้พลังสมาธิแบบกินระยะเวลาในการสร้างสรรค์ผลงาน 2.) การใช้พลังสมาธิแบบฉับพลันในการสร้างสรรค์ผลงาน และ 3.) การใช้พลังสมาธิทั้งแบบกินระยะเวลาและแบบฉับพลันในการสร้างสรรค์ผลงาน

คำสำคัญ : ศิลปะร่วมสมัย, ศิลปะจีน, กระบวนการฝึกสมาธิ

Abstract

Ancient Chinese and Japanese paintings are often use meditation power as a guideline to create arts widely. As can be seen from the Chinese painting in the Song Dynasty which was an era in which artists preferred to create works by using the paintbrush dipping in inks and then suddenly flicked on the paper. Meanwhile some of the works of ancient Zen artists have been meticulously created with elaborated details in some areas, before releasing the brush to flick on the rest such as the artworks created by Liang Kai. The patterns of power of meditation utilization in the creating of works by Zen artists are obviously important issues. This research aim are 1.) To understand the use of the power of meditation in order to create works of arts by artists in various fields 2.) To identify patterns in using the power of meditation to encourage the creation of works by Zen artists and 3.) To use the approach of power of meditation to create works of Zen artists in order to apply in the creation of art thesis called “Balance : Body and Mind” which prepared by researcher for the study in the curriculum of Ph.D. in Visual Arts. According to the findings of the study, contemporary Zen arts have nowadays evolved, developed, and transformed in a variety of ways. Zen arts obviously represented that the concepts and methodologies of art creation are often linked to the philosophy of the Zen artists' lifestyles, which are the principles of Buddhism.

According to the study of the arts of Zen found that the guidelines for using the power of meditation in order to create works of Zen artists can be divided into 3 major characteristics, namely 1.) The usage of the power of time consuming meditation to create arts 2.) The usage of the power of sudden meditation to create arts and 3) The usage of both the power of time consuming meditation and sudden meditation to create arts.

Keyword : Contemporary art, Zen art, Meditative processes.

บทนำ

เป็นที่รู้กันดีว่าพระพุทธศาสนานิกายเซน เป็นหนึ่งในนิกายของพระพุทธศาสนาที่มีคำสอนและการฝึกอบรมทัศนคติเพื่อรวมจิตวิญญาณที่นำไปสู่การรู้แจ้งด้วยการปฏิบัติที่ไม่มีแบบแผน หรือหลักคำสอนที่เป็นรูปแบบตามตำรา เซนมีพระภิกษุจีนชื่อพระโพธิธรรมเป็นผู้ก่อตั้ง พระพุทธศาสนานิกายเซนเป็นนิกายที่เกิดจากผลของการศึกษาเรื่องพระพุทธเจ้าไม่ได้เรียบเรียงเป็นตัวอักษร คำสอน หรือหลักปรัชญาที่เคยบอกเล่าเพื่อบรรเทาและขัดเกลาลิขิตใจให้กับผู้ใดมาก่อน พระพุทธศาสนานิกายเซนจึงไม่มีหลักคำสอน ตำรา หรือความเชื่อเกี่ยวกับพระเจ้าผู้เป็นเจ้าแต่อย่างใด

เซนเป็นคำในภาษาญี่ปุ่นซึ่งมาจากภาษาจีนว่า ฉาน หรือการทำสมาธิ ตรงกับคำในภาษาสันสกฤตว่า ธยาน มีตำนานเล่าไว้เกี่ยวกับการอุบัติของนิกายเซนว่า สมัยหนึ่งเมื่อพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าประทับนั่งพร้อมด้วยบรรดาภิกษุอยู่ที่ภูเขาคิชฌกูฏ ท้าวมหาพรหมได้มาเข้าเฝ้าและถวายดอกไม้สีทองแด่พระองค์พร้อมกันนั้นได้กราบทูลอาราธนาพระองค์ให้ทรงแสดงพระธรรมเทศนาด้วย พระผู้มีพระภาคทรงรับดอกบัวนั้นแล้วทรงชูขึ้นและทอดพระเนตรดอกบัวนั้นด้วยอาการนิ่งเฉยอย่างยิ่ง ในขณะนั้นท่านพระมหากัสสปะเถระก็ยิ้มออกมา พระศาสดาจึงตรัสว่า “กัสสปะตถาคตมีธรรมจักขุได้นิพพานจิต ตถาคตมอบหมายให้แก่เธอ ณ บัดนี้” และได้มอบบาตรและจีวรให้พระมหากัสสปะ เหตุการณ์นี้จึงได้รับการกล่าวขานกันว่าเป็นบ่อเกิดแห่งพุทธศาสนานิกายเซนที่ถือเป็นการถ่ายทอดคำสอนพิเศษนอกคัมภีร์เป็นครั้งแรก โดยไม่อาศัยตัวอักษรใดๆ ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของนิกายเซนที่รับรู้กันโดยทั่วไป¹

ในศาสนาพุทธนิกายเซนสมาธิสามารถเกิดเองได้ทุกอิริยาบถ เป็นธรรมชาติเดิมแท้ เป็นอุปนิสัยเก่าของจิตซึ่งเคยเกิดขึ้นในจิตแรกบนโลก มนุษย์ล้วนมีลักษณะเป็นพรหมด้วยตนเองอยู่ก่อนแล้ว ดังนั้นสมาธิจึงไม่จำเป็นต้องสอน เซนถือว่ายิ่งสอนยิ่งได้น้อย ยิ่งสอนยิ่งคับแคบ ยิ่งสอนยิ่งจำกัด เช่น หากสอนว่าการทำสมาธิต้องกำหนดอย่างนั้นอย่างนี้ ก็จะจำกัดอยู่กับเรื่องกำหนด อาจารย์บางท่านอาจจะสอนให้อยู่ที่ลมหายใจก็เป็นการจำกัดอยู่แต่ลมหายใจ ทว่าสมาธิในมุมมองของเซนนั้นไม่มีประมาณ ไม่อาจจำกัด ไม่มีการกำหนด เกิดได้ทุกอิริยาบถ นับไม่ถ้วน สมาธิแบบเซนจึงเป็นสมาธิที่ไม่มีรูปแบบ ไม่มีการกำหนดกฎเกณฑ์ เป็นไปเองตามธรรมชาติเดิมแท้ของแต่ละบุคคล²

พุทธภาวะหรือธรรมชาติแห่งความเป็นพุทธะที่เซนเห็นว่ามิได้อยู่แล้วในคนทุกคนนั้นเป็นธรรมชาติดั้งเดิมของสรรพสัตว์ สิ่งที่ยึดติดกับพุทธภาวะคือความคิดปรุงแต่งซึ่งก่อให้เกิดตัวตน และความยึดมั่นถือมั่น หมกมุ่นอยู่ในความคิดที่ก่อให้เกิดการจำแนกสิ่งต่างๆ ออกเป็น 2 ฝ่ายเช่น ดี - ชั่ว ถูก - ผิด เมื่อมนุษย์สามารถจัดความคิดปรุงแต่งต่างๆ เหล่านี้ออกไป ก็จะไม่ยึดติด และไม่มีความยึดติดทั้งหลาย มองเห็นความเป็นเอกภาพของสรรพสิ่ง เห็นถึงความจริงตามความเป็นจริงได้อย่างแจ่มแจ้ง

¹ ชาลันถั่วย (น. 21-22), โดย ว.วัชรเมธี, 2561, นนทบุรี: สัปายะ.

² Zen Mind, Beginner's Mind: Informal Talk on Zen Meditation and Practice (pp. 33-34), by Suzuki, shunryu, 2011, Boston: Shambhala.

เซนไม่ให้ความสำคัญแก่ตรรกะหรือเหตุผล แต่เน้นประสบการณ์ตรง คือเข้าถึงโดยไม่ผ่านสื่อกลางใดๆ เซนไม่มีการแย้งกันในเรื่องถูกหรือผิด ความสมบูรณ์หรือความไม่สมบูรณ์ ความมีหรือไม่มีเพราะถือเป็นเรื่องของการยึดมั่นถือมั่น ขณะเดียวกันเซนก็เป็นนิยายวิปัสสนาโดยเฉพาะคือไม่เน้นหนังสือหรือปริยัติธรรม แต่มุ่งที่จะขัดเกลาลิขิตใจด้วยการปฏิบัติ เซนอาจนิยามได้ด้วยโคลงอันมีชื่อเสียงของท่านโพธิธรรมที่มีเนื้อความว่า

“การถ่ายทอดพิเศษนอกคัมภีร์
ไม่อาศัยถ้อยคำหรือตัวอักษร
ชี้ตรงไปยังจิตมนุษย์
เพ่งมองให้ถึงธรรมชาติของตนเองและบรรลุปุทธภาวะ”³

เซนกับศิลปะ

ปัจจุบันเซนในความรับรู้ของคนทั่วไป มักสื่อถึงความเป็นพุทธที่นำมาใช้ได้จริงกับชีวิตฆราวาส การปฏิบัติตามหลักพุทธที่แฝงอยู่ในกิจวัตรประจำวันของพุทธศาสนิกชนนิกายเซน อันจะเห็นได้ชัดเจนจากวิถีชีวิตของชาวญี่ปุ่นซึ่งมีวัฒนธรรมที่รู้กันดีว่า ได้แฝงเอาพุทธปรัชญาแบบเซนไว้อย่างแนบแน่น เช่น พิธีชงชา การจัดดอกไม้ อีเคะบะนะ การจัดสวนแบบนามธรรม วิถีชามูโร คิวโด (การยิงธนูแบบญี่ปุ่น) หรือแม้แต่แนวทางการเล่นโกะหรือหมากล้อมแบบญี่ปุ่น เป็นต้น วิถีเซนจึงถูกสอดแทรกในชีวิตประจำวันของพุทธศาสนิกชนนิกายเซนนับเริ่มต้นตั้งแต่ตื่นนอนจนหลับไปในแต่ละวัน การฝึกสมาธิแบบเซนจึงสามารถฝึกปฏิบัติได้ในทุกที่ ทุกเวลา และทุกอิริยาบถ เซนเน้นเรื่องพื้นฐานของขณะจิตอันเป็นสมาธิแบบเซนที่ก่อให้เกิดการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่ง

การให้ความสำคัญกับพื้นที่ว่างตามปรัชญาพระพุทธรูปศาสนานิกายเซนจึงเป็นไปเพื่อ การตระหนักถึงสภาวะความเป็นจริงของจิตเดิมแท้ คือความว่าง ความไม่มีตัวตน ไม่มีเรา ไม่มีเขา เซนมองโลกแห่งปรากฏการณ์ภายนอกกว่าเป็นสิ่งลวงตาตามที่เกิดขึ้นในจิต สิ่งหรือปรากฏการณ์ต่างเคลื่อนไหวตามจิตขยับ และสงบนิ่งตามจิตด้วยเช่นกัน เมื่อเปรียบเทียบกับพื้นที่ว่างในภาพเขียนเซนจึงอาจเปรียบได้กับจิตที่สามารถรองรับได้ทุกสิ่ง

จากหนังสือ หิมะ พระจันทร์ ดอกไม้ : สวนญี่ปุ่น ได้กล่าวถึง ภาพเขียนหมึกดำแบบห้าน้ำหนักความเข้มของจิตรกรรมจีนสมัยราชวงศ์ซ่งใต้ ซึ่งศิลปินได้ใช้พื้นที่ว่างเป็นส่วนสำคัญในการแสดงออก งานศิลปะเซน โดยเฉพาะภาพเขียนทิวทัศน์จีนโบราณจึงมีลักษณะมุ่งเน้นการแสดงออกด้วยองค์ประกอบที่ให้ความสำคัญกับพื้นที่ว่าง หรือบริเวณที่ไม่ได้ตั้งใจให้มองเห็นในภาพเป็นส่วนประกอบที่สำคัญในงานจิตรกรรมจีนโบราณ⁴

ศาสนานิกายเซนให้ความสำคัญกับ “ปัจจุบัน” ขณะและการปฏิบัติวิปัสสนาที่เป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิต พระเซนหรือผู้ฝึกปฏิบัติต้องเรียนรู้ที่จะอยู่กับปัจจุบันเพื่อทำความเข้าใจของการเปลี่ยนแปลงว่าเป็นธรรมดาเป็นธรรมชาติ ผ่านกฎแห่ง “เวลา” เซนเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างการมีและไม่มีตัวตน การเกิดขึ้น และเสื่อมสลายไป อันเป็นที่มาของสุนทรียภาพที่เรียกว่า “มุโจ” หรือ “อนิจจัง” ในวัฒนธรรมไทย⁵ มุโจ หรือการเห็น

³ The Awakening of the West (pp.212), by Stephen Batchelor, 1994, Berkeley.

⁴ หิมะ พระจันทร์ ดอกไม้ : สวนญี่ปุ่น (น. 67), โดย ชัยยศ อิชฎีวรพันธุ์, 2557, กรุงเทพฯ: สารคดีภาพ.

⁵ เรื่องเดียวกัน, (น. 37).

ความงามในความเปลี่ยนแปลงของสรรพสิ่งผ่านกรอบของช่วงระยะเวลา สรรพสิ่งบนโลกย่อมมีเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และเสื่อมสลายไปเป็นธรรมดา

ความเป็นนามธรรมของหลักการฝึกปฏิบัติอย่างไม่มีแบบแผนที่แน่นอนตายตัว ของพุทธศาสนิกายเซน จึงมักสะท้อนออกมาให้เห็นเป็นรูปธรรมผ่านร่องรอยของวิถีชีวิต การทำงาน การสร้างสรรค์ งานประดิษฐ์ และงานศิลปะ ต่างๆ ซึ่งสามารถพบเห็นได้บ่อย และยังคงได้รับการถ่ายทอดวิธีดังกล่าวมาให้ได้พบเห็นกันจนถึงปัจจุบัน ซึ่งในที่นี้จะขอยกตัวอย่างภาพสะท้อนร่องรอยของการฝึกปฏิบัติที่สอดแทรกในวิถีชีวิตประจำวันแบบพุทธศาสนิกชนนิกายเซน ที่สามารถเห็นเป็นรูปธรรมที่ชัดเจนได้ดังนี้

1. การจัดสวนกระเช้นซูย (Zen garden) สวนกระเช้นซูยหรือสวนทิวทัศน์แห้ง เป็นหลักฐานชิ้นสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงการนำหลักปรัชญาแนวคิดในพุทธศาสนิกายเซนเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตได้อย่างชัดเจน พระเซนใช้การฝึกสมาธิด้วยการทำกิจวัตรประจำวันไปพร้อมๆ กับการปฏิบัติวิปัสสนาในทุกขณะของการทำกิจวัตรประจำวัน ตั้งแต่ตื่นนอน ล้างหน้า รับประทานอาหาร และทำกิจการงานต่างๆ ของแต่ละวันในขณะที่ทำความสะอาดลานวัดและจัดวางสวน พระเซนสามารถฝึกสติและตื่นรู้สภาวะต่างๆ ของจิตในปัจจุบันขณะในการจัดเรียงหินก้อนแล้วก้อนเล่าอย่างพิถีพิถันด้วยการกินระยะเวลา ร่องรอยของการตื่นรู้อันเป็นภาพสะท้อนแห่งบทเรียนนั้นสะท้อนปรากฏเป็นผลงานศิลปะบนพื้นที่จริงขนาดใหญ่ บอกเล่าประสบการณ์ของผู้สร้างสรรค์งาน บ่งบอกถึงความไม่จีรังยั่งยืนของสรรพสิ่งในธรรมชาติ ความเป็นอนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา(ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และไม่มีตัวตน)

Rock Garden - Ryoanji Temple

ภาพถ่ายโดย : ชัยยศ อิษฏ์วรพันธุ์

หากมองในแง่ของทัศนศิลป์แล้ว สวนเซนหรือสวนนามธรรมเป็นศิลปะที่แฝงแนวความคิด พระพุทธศาสนานิกายเซนที่ใช้พลังสมาธิแบบกัณเฑาะว์เวลาในการสร้างสรรค์ผลงานบนพื้นที่ขนาดเท่าจริง สวนเซนนั้นถือเป็นศิลปะที่มีชีวิต เพราะต้นไม้และพืชต่างๆ ล้วนมีความเปลี่ยนแปลงให้เห็นในฤดูที่ต่างกันไป “วัตถุทรงรูปย่อมเสื่อมสลายอย่างแน่นอน” ประโยคนั้นนอกจากจะทำให้เข้าใจพื้นฐานของสวนว่าเป็นสิ่งที่เสื่อมสลายไปตามกาลเวลาแล้ว ยังทำให้เข้าใจถึงสุนทรียภาพแบบหนึ่งที่เรียกว่า “มุโจ” เข้าใจว่าเฉพาะตัวแนวคิดไม่มีอยู่ในสังคมดั้งเดิมของญี่ปุ่น แต่ปรากฏขึ้นหลังจากได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนาแล้ว คำในภาษาไทยที่เราคุ้นเคยกันดีก็คือ “อนิจจัง” ในวัฒนธรรมไทย แนวคิดของพุทธศาสนานี้ใช้ในบริบทของศาสนาและคำสอนต่อชีวิต ในขณะที่วัฒนธรรมญี่ปุ่นขยายความไปยังความงามด้วย”⁶

ดังนั้นสวนเซนจึงไม่จำเป็นต้องมีลักษณะที่เหมือนเดิมเสมอไปและไม่มีการสิ้นสุดหรือเสร็จสมบูรณ์ โครงสร้างพื้นฐานของสวนเซน จะถูกพิจารณาจากสถาปัตยกรรม ซึ่งเกี่ยวข้องกับองค์ประกอบเช่น อาคาร ระเบียง เส้นทาง และการจัดวางของหิน เมื่อเวลาผ่านไปความงดงามของสวนก็จะขึ้นอยู่กับดูแลและการบำรุงรักษาโดยผู้ที่มีฝีมือในศิลปะแห่งการตัดและตกแต่งสวน ส่วนสำคัญอย่างหนึ่งของศิลปะเซนคือการดูแลรักษา สวนให้สวยงามในลักษณะเหมือนภาพวาดและจิตรกรรม สวนคะระซันซุ่ยสามารถจัดเป็นสิ่งที่เปี่ยมนามธรรมและเป็นสัญลักษณ์ของพื้นที่ภูมิที่เรียกว่าเป็น “mind-scape” อันเป็นปรัชญาพุทธศาสนาซึ่งแสดงออกให้เห็นถึงความงามแห่งจักรวาลในสิ่งแวดล้อมที่เป็นหลักสำคัญในพุทธศาสนานิกายเซนของญี่ปุ่น

สวนคะระซันซุ่ย (Zen garden)	การใช้พลังสมาธิในการสร้างสรรค์ ผลงานแบบกัณเฑาะว์เวลา	การใช้พลังสมาธิในการสร้างสรรค์ ผลงานแบบฉับพลัน
 ที่มา: https://jw-webmagazine.com	มี	ไม่มี

ตารางแสดงรูปแบบของการใช้พลังสมาธิในการจัดสวนเซน

2. พิธีชงชาหรือชะโนะยู (Chanoyu) ชะโนะยูเป็นอีกเอกลักษณ์หนึ่งของประเทศญี่ปุ่นซึ่งพัฒนามาจากพุทธศาสนานิกายเซน หัวใจของพิธีชะโนะยูอันได้แก่ ความงามที่เรียบง่าย ความกลมกลืนกับธรรมชาติและการเคลื่อนไหวอย่างสรวรมแซมซ้อย มีสติกำกับรู้ทุกอริยาบถ ล้วนสะท้อนถึงหลักปรัชญาของเซนที่มุ่งฝึกจิตให้สงบนิ่งและอยู่ในวิถีของธรรมชาติ นอกจากนี้ชะโนะยู ยังเกี่ยวพันกับศิลปะของชาวญี่ปุ่นอย่างแนบแน่น เริ่มต้นด้วยการที่ผู้เข้าร่วมพิธีได้ชื่นชมสวน ชื่นชมห้องที่ประกอบพิธีเครื่องใช้ในการชงน้ำชาเครื่องตกแต่งห้อง ภาพวาดและดอกไม้ในแจกัน

⁶ หิมะ พระจันทร์ ดอกไม้ : สวนญี่ปุ่น (น. 37), โดย ชัยยศ อิชฎีวรพันธุ์, 2557, กรุงเทพฯ: สารคดีภาพ.

ชะโนะยูจึงมีจุดประสงค์ที่สามารถอธิบายได้อย่างเรียบง่ายคือการชำระจิตให้บริสุทธิ์โดยการผจญเป็นหนึ่งเดียวกับธรรมชาติ หัวใจแท้จริงของพิธีชงชาได้มีการอธิบายด้วยถ้อยคำต่างๆ เช่น ความสงบ ความเรียบง่าย ความสง่างาม ความพอใจในความสันโดษอย่างเคร่งครัด และความสมถะ เมื่อมองอย่างผิวเผินครั้งแรกนั้น กฎเกณฑ์อันเข้มงวดของพิธีชะโนะยูอาจดูเหมือนจะยุ่งยากและพิถีพิถันเกินไป แต่แท้จริงแล้วพิธีการต่างๆ ได้รับการคำนวณอย่างละเอียดรอบคอบเพื่อให้บรรลุถึงการเคลื่อนไหวที่บริสุทธิ์ด้วยสติที่สุดเท่าที่จะทำได้ ยามเมื่อครูผู้เชี่ยวชาญเป็นผู้ประกอบพิธีชงชา การได้ชมจึงเป็นความเจริญใจ

Tea master Sen Soshitsu XV in a Japanese teahouse. (ภาพซ้าย)

Tea host Shozo Sato prepares tea during February. (ภาพขวา)

ที่มา: <https://education.asianart.org>

หากมองในแง่ของทัศนศิลป์แล้ว ชะโนะยูเป็นศิลปะที่แฝงแนวความคิดพระพุทธศาสนานิกายเซนที่แสดงออกด้วยรูปแบบการใช้พลังสมาธิแบบกิมระยะเวลาในพื้นที่จำกัดที่มีขนาดห้องแทบไม่ถึงสิบตารางฟุตได้หลังคาฟางแต่เปี่ยมไปด้วยการก่อสร้างและติดตั้งอย่างมีศิลปะ⁷

ชะโนะยู (Chanoyu)	การใช้พลังสมาธิในการ สร้างสรรค์ผลงานแบบกิม ระยะเวลา	การใช้พลังสมาธิในการ สร้างสรรค์ผลงานแบบฉับพลัน
	มี	ไม่มี

ที่มา: <https://education.asianart.org>

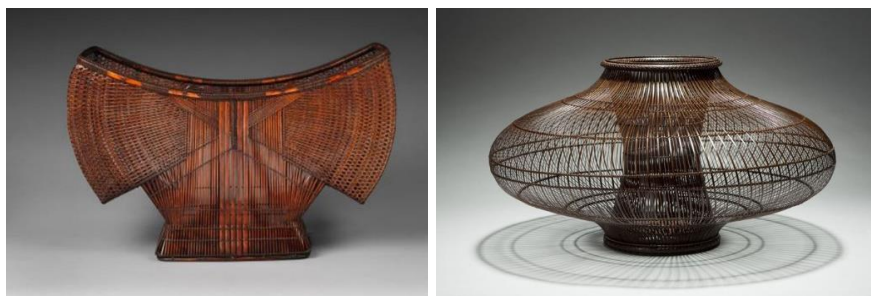
ตารางแสดงรูปแบบของการใช้พลังสมาธิในชะโนะยู

⁷ Zen and Japanese culture (น. 211), โดย Daisetsu Zuzuki, 2553, (ชัยยศ อิชฎีวรพันธุ์, ผู้แปล), 2559, กรุงเทพฯ: ปี.

“วิถีแห่งชาวนั้นสัมพันธ์กันอย่างลึกซึ้งกับวิถีแห่งเซน ไม่ใช่แค่พัฒนาการของวิถีปฏิบัติเท่านั้น แต่ในด้านของจิตวิญญาณที่เป็นแก่นของพิธีเอง จิตวิญญาณนี้ในทางความรู้สึกประกอบไปด้วย ความประสานกลมกลืน ความเคารพ ความสะอาดบริสุทธิ์ และความสงบหรือสันติ ซึ่งเป็นวิถีแห่งชาที่จะสำเร็จสมบูรณ์ได้จำเป็นต้องมีองค์ประกอบทั้งสี่ และเป็นส่วนประกอบที่ขาดไม่ได้ของชีวิตแห่งความเป็นพี่น้องและมีระเบียบซึ่งไม่มีอะไรมากไปกว่าชีวิตในวัดเซน...”⁸

3. การสร้างสรรค์งานหัตถศิลป์ไม้ไผ่แบบปู (Beppu Bamboo) งานหัตถศิลป์ไม้ไผ่แบบปูอันเลื่องชื่อของชาวญี่ปุ่นเป็นอีกตัวอย่างที่สะท้อนให้เห็นถึงการใช้สมาธิของพุทธศาสนิกชนในวิถีประจำวันของคนญี่ปุ่น งานหัตถศิลป์ไม้ไผ่แบบปู คืองานหัตถกรรมแบบดั้งเดิมซึ่งได้รับการยกย่องให้เป็นสมบัติแห่งชาติญี่ปุ่นอันแสดงถึงความอ่อนช้อยและสง่างาม วัตถุศิลปะที่ใช้ส่วนใหญ่เป็นไม้ไผ่พันธุ์มะเดะเกะคุณภาพดี ที่มีฐานการผลิตหลักอยู่ในเมืองแบบปู สถานที่ต้นกำเนิดแห่งความน่าหลงใหลของงานหัตถศิลป์ที่ประดิษฐ์ขึ้นด้วยวิธีการสานอันสลับซับซ้อนและแตกต่างกัน

งานหัตถศิลป์นี้มีที่มาเก่าแก่ ในตำนาน “นิฮอนโชกิ” บันทึกเอาไว้ว่าครั้งที่จักรพรรดิเคอิโอะเสด็จกลับจากการปราบกบฏคุมะโอะในคิวชูและแวะพักที่แบบปู เหล่าข้าราชการเห็นว่าที่นี่มีไม้ไผ่เนื้อดีจำนวนมากจึงนำไปสานทำตะกร้าใส่ถ้วยชา งานหัตถศิลป์ไม้ไผ่นั้นมีขั้นตอนจำเป็นอย่างมากก่อนจะนำมาสาน ตั้งแต่การโค่นไม้เตรียมเพื่อแปรรูป ตัด ไล่ให้บางและเหลาเรียบ รวมทั้งต้องใช้ผู้เชี่ยวชาญฝีมือสานไผ่ให้เป็นทรง และลวดลายที่มีความสลับซับซ้อนและหลากหลาย ฝีมือที่ฝึกฝนและสืบทอดมาพร้อมกับประวัติศาสตร์ การพัฒนาการเครื่องกระเบื้องถ้วยชาจากยุคแรกในญี่ปุ่น ค่อยๆ เปลี่ยนรูปโฉมเป็นงานไม้ไผ่ที่มีรายละเอียดฝีมือที่สลับซับซ้อน อันเป็นจิตวิญญาณ สมาธิและเวลา ของผู้สร้างสรรค์⁹

มินอูระ ชิคุ (Minoura Chikuh, 1934 - ปัจจุบัน) (ภาพซ้าย)

“Dance Flower Basket (Hanakago), 1995” Timber bamboo, rattan, and lacquer.

ที่มา: www.thecultureconcept.com

นาคาโตมิ ฮาจิเมะ (Nakatomi Hajime, 1974 - ปัจจุบัน) (ภาพขวา)

“The Sound of the Moon” 2005” Bamboo (madake) and rattan.

ที่มา: <https://www.asianart.com>

⁸ เรื่องเดียวกัน, (น. 214).

⁹ “The Old Bamboo : the spa resort of Beppu in Oita Prefecture is home to one of japan’s last remining bamboo waeaving communities” by Rob Gilhooly, 2016, Highlighting japan, October, pp. 29.

“ต้นไผ่คือสิ่งมีชีวิตที่สวยงามสำหรับคนญี่ปุ่น ที่สามารถนำมาทำเป็นสิ่งของต่างๆ ได้สารพัดประโยชน์ แล้วยังคงสภาพความงามงามไว้ได้ คนญี่ปุ่นจะทะนุถนอมต้นไผ่เหมือนลูก ถึงแม้จะต้องตัดมาก็จะมีกระบวนการที่นุ่มนวลเพื่อรักษาสภาพไม้ และมีผ้าห่อต้นไผ่ทั้งต้นในระหว่างการขนส่ง”¹⁰ โซโนะ โทคุโซ (พ.ศ. 2485 - ปัจจุบัน) ช่างหัตถศิลป์ไผ่เมืองเบปปุ และทายาทศิลปินแห่งชาติสาขางานหัตถศิลป์ไผ่ประจำปี พ.ศ. 2510 กล่าว

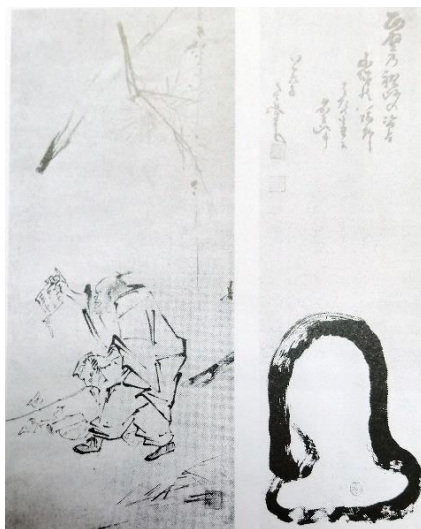
หากมองในแง่ของทัศนศิลป์แล้ว งานหัตถศิลป์ไผ่เมืองเบปปุ เป็นศิลปะที่แฝงแนวความคิด พระพุทธศาสนานิกายเซนที่แสดงออกด้วยการใช้พลังสมาธิแบบกัณเฑาะว์เวลาในการสร้างสรรค์ผลงาน ซึ่งผู้สร้างสรรค์จะค่อยๆ ดำเนินการสร้างสรรค์ผลงานด้วยการสานลวดลายจากวัสดุไผ่ไปเรื่อยๆ จนเกิดเป็นชิ้นงานที่มีลวดลายสลับซับซ้อนและประณีต บรรจงโดยไม่คำนึงถึงระยะที่ได้ใช้ไปอย่างยาวนานสำหรับผลงานในแต่ละชิ้นที่ต้องการผลสำเร็จที่สมบูรณ์และความพึงพอใจของผู้สร้างสรรค์

งานหัตถศิลป์ไผ่เมืองเบปปุ (Beppu bamboo)	การใช้พลังสมาธิในการสร้างสรรค์ ผลงานแบบกัณเฑาะว์เวลา	การใช้พลังสมาธิในการสร้างสรรค์ ผลงานแบบฉับพลัน
 ที่มา: http://www.city.beppu.oita.jp	มี	ไม่มี

ตารางแสดงรูปแบบของการใช้พลังสมาธิในงานหัตถศิลป์ไผ่เมืองเบปปุ

4. จิตรกรรมเซน (Zen painting) ในงานจิตรกรรมญี่ปุ่นและจีนโบราณศิลปินนิยมใช้สมาธิเป็นแนวทางในการสร้างผลงานศิลปะ ในสมัยราชวงศ์ซ่ง ศิลปินเหลียง ไค (Liang k'ai ค.ศ.1140 - 1210) ผู้สร้างผลงานจิตรกรรมที่สะท้อนพลังของสมาธิด้วยการบำเพ็ญเพียรสมาธิอย่างเคร่งครัดก่อนที่จะลงมือสร้างสรรค์ผลงานอย่างฉับพลันด้วยการวาดฝีพู่กันลงบนกระดาษ และผืนผ้า

¹⁰ “เปิดตำนานหัตถศิลป์ไผ่จากเมืองเบปปุ” การบรรยายโดย ยะ อาเบะ และ โซโนะ โทคุโซ, 2553, ห้องออติทอเรียม ศูนย์สร้างสรรค์งานออกแบบ (TCDC) 30 มกราคม 2553.

เหลียง ไค (ภาพซ้าย)

ภาพอยู่เหนือฉีกพระสูตร

ภาพม้วนแขวน เทคนิคหมึกบนกระดาษ ขนาด 72.7 X 31.8 ซม.

นาคาฮาระ นันเท็มโบ (Nakahara Nantenbo ค.ศ.1839 - 1925) (ภาพขวา)

ภาพพระโพธิธรรม, หมึกบนกระดาษ ขนาด 103 X 30 ซม.

ที่มา: Silpakorn University Journal of Fine Arts Vol.5 2017,157

ภาพจิตรกรรมของ เหลียง ไค ได้สะท้อนภาพสภาวะความเป็นจริงทางความว่างด้วยการสร้างรูปทรงทางความหมายของพื้นที่ว่างในงาน การใช้ปลายพู่กันขนาดเล็กค่อยๆ บรรจงเรียงเส้นเก็บรายละเอียดในบางจุดของภาพด้วยความประณีต และในขณะเดียวกันในพื้นที่ส่วนใหญ่ของภาพกลับใช้เทคนิคการทะหวัดพู่กันอย่างฉับพลันโดยไม่ใส่ใจในรายละเอียดใดๆ ภาพงานจึงสะท้อนให้เห็นได้ทั้งความประณีตบรรจงและความเด็ดเดี่ยว ฉับพลันได้ในขณะเดียวกัน

หากมองในแง่ของทัศนศิลป์แล้ว งานจิตรกรรมญี่ปุ่นและจีนโบราณได้แฝงแนวความคิดปรัชญาพระพุทธศาสนานิกายเซนที่แสดงออกด้วยรูปแบบการใช้พลังสมาธิแบบฉับพลันในการสร้างสรรค์ผลงาน โดยศิลปินเซนมักให้ความสำคัญกับ “ความว่าง” ในการสร้างสรรค์ผลงานด้วยนัยยะทางความหมายที่ ความว่างอาจเป็นรูป รูปคือความว่างนั่นเอง พิเชษฐ เปียร์กลีน ได้อธิบายเกี่ยวกับวิธีการแสดงออกในงานจิตรกรรมที่สัมพันธ์กับรากฐานทางปรัชญาไว้ดังนี้ “วิธีการแสดงออกที่สัมพันธ์กับรากฐานทางปรัชญาในงานจิตรกรรมแบบเซน ประกอบไปด้วยความเรียบง่าย (simplicity) การข่มใจ (Restraint) ความพึงพอใจในความเปลี่ยนแปลง (A liking for the Weathered) ความไม่สมบูรณ์แบบ (Imperfect) และความสมณะ (Austere) ความสมมาตร (Asymmetry) ความชื่นชมยินดีในร่องรอยแห่งการเวลา (Seeming celebration of the ravages of time) ความสงบเงียบ (Tranquillity) ความเป็นธรรมชาติ (Naturalness) ความสงบนิ่ง (Stillness) ความว่างเปล่า (Emptiness) วิธีการดังกล่าวเป็นลักษณะของเซนโดยเฉพาะเรื่องของ “ความว่าง”....”¹¹

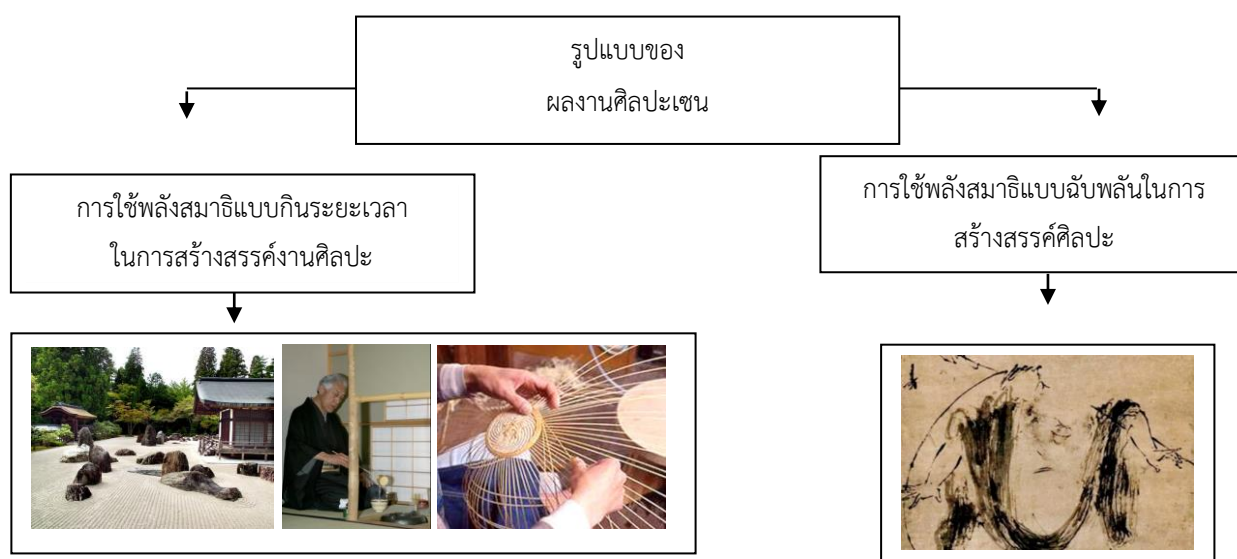
¹¹ “การศึกษาและวิเคราะห์เปรียบเทียบลักษณะเหมือนจริงและนามธรรมภาพเขียนหมึกดำ : กรณีศึกษาจากนิกายเซนจีนและญี่ปุ่น” (น.112), โดย พิเชษฐ เปียร์กลีน, 2560, วารสารศิลป์ พีระศรี คณะจิตรกรรมประติมากรรมและภาพพิมพ์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 5 (1).

งานจิตรกรรมจีน (Zen painting)	การใช้พลังสมาธิในการสร้างสรรค์ ผลงานแบบกินระยะเวลา	การใช้พลังสมาธิในการสร้างสรรค์ ผลงานแบบฉับพลัน
 ที่มา: https://worldzenart.org	ไม่มี	มี

ตารางแสดงรูปแบบของการใช้พลังสมาธิในงานงานจิตรกรรมจีน

สมาธิแบบเซนจึงเป็นสมาธิที่อยู่ในชีวิตประจำวัน เป็นชีวิตตามธรรมดา แต่ก็ไม่ใช่ธรรมดาอย่างที่เรารู้จักกัน เซนเปรียบเสมือนกับการตื่นนอน ล้างหน้า แปรงฟัน กินอาหาร อาบน้ำ ล้างถ้วย ล้างชาม อันเป็นกิจวัตรสามัญประจำวันของมนุษย์ ดำเนินไปตามครรลองอย่างที่ควรจะเป็นเท่านั้น และวิธีการที่เซนใช้ในการปลูกเร้ากายใจให้สดชื่นคือ ถึงเวลาหิวก็กิน ถึงเวลาอ่อนเพลียก็ให้พักผ่อน ซึ่งเป็นท่วงทำนองของธรรมชาติที่ตัวตนจะดำรงอยู่ ณ ปัจจุบันขณะอย่างแท้จริงอยู่เสมอ

แผนผังแสดงรูปแบบของพลังสมาธิในงานของศิลปินเซน

เซนกับศิลปะร่วมสมัย

ศิลปะเซนมีวิวัฒนาการและการสืบทอดรูปแบบของการสร้างสรรค์ผลงานโดยการใช้พลังสมาธิในสร้างสรรค์ผลงานศิลปะมาช้านาน การเข้าถึงความว่างผ่านทางรูปทรงนั้นเป็นส่วนหนึ่งของประเพณีการค้นคว้าทางจิตของพระเซนหรือศิลปินเซน การวาดภาพที่เน้น “พื้นที่ว่าง” เทียบเท่ากับการปั้นถ้วยชากับการก่อสร้างที่ว่างทางความหมาย เป็นการแสดงออกถึงความพยายามแสวงหาสุนทรียภาพจากพื้นที่ว่างมากกว่ารูปทรง โดยปล่อยให้ผู้ชมเติมเต็มความหมายจากพื้นที่ว่างนั้นด้วยตนเอง

การสร้างสรรคศิลปะที่มีพื้นฐานแนวคิดแบบเซน จึงมีทั้งการใช้สมาธิที่กินระยะเวลาอย่างยาวนานในการสร้างสรรค์ผลงานและการฝึกปฏิบัติสมาธิให้เคร่งกัลาก่อนที่จะถ่ายทอดพลังของสมาธินั้นออกมาในงานอย่างฉับพลัน ซึ่งวิธีในการสร้างสรรค์งานดังกล่าวถูกสืบทอดกันมารุ่นแล้วรุ่นเล่า จนถึงยุคร่วมสมัยปัจจุบัน โดยศิลปินต่างมีกระบวนการในการสร้างสรรค์งานที่แตกต่างกันไปตามพื้นฐานความคิดและความถนัดของแต่ละบุคคล แต่สองสิ่งที่ศิลปินเซนต่างได้รับตกทอดมาจนถึงปัจจุบันคือ การใช้สมาธิในการสร้างงานแบบกินระยะเวลาและความฉับพลันในการถ่ายทอดพลังของสมาธิลงในผลงาน ผู้เขียนจึงขอแบ่งรูปกลุ่มของศิลปินที่มีความชัดเจนในการใช้สมาธิในการสร้างงานแต่ละรูปแบบ ออกเป็น 3 กลุ่มดังนี้

1. ศิลปินที่ใช้สมาธิแบบกินระยะเวลาในการสร้างสรรค์งานศิลปะ ศิลปินในกลุ่มที่ใช้สมาธิแบบกินระยะเวลาในการสร้างสรรค์งาน มักจะให้ความสำคัญกับกระบวนการในการสร้างสรรค์งานเป็นหลักสำคัญ โดยผลที่ออกมาในด้านของรูปแบบศิลปะ (Art form) จะส่งผลอย่างมากและมีแรงปะทะ เมื่อผู้ชมเข้าใจในกระบวนการของการสร้างสรรค์งาน หรือรู้ที่มาที่ไปของภาพที่ปรากฏอยู่ตรงหน้า ตัวอย่างของศิลปินในกลุ่มนี้ ได้แก่ วูฟกัง โลบ์ (Wolfgang Laib) และ โมโตอิ ยามาโมโต (Motoi Yamamoto)

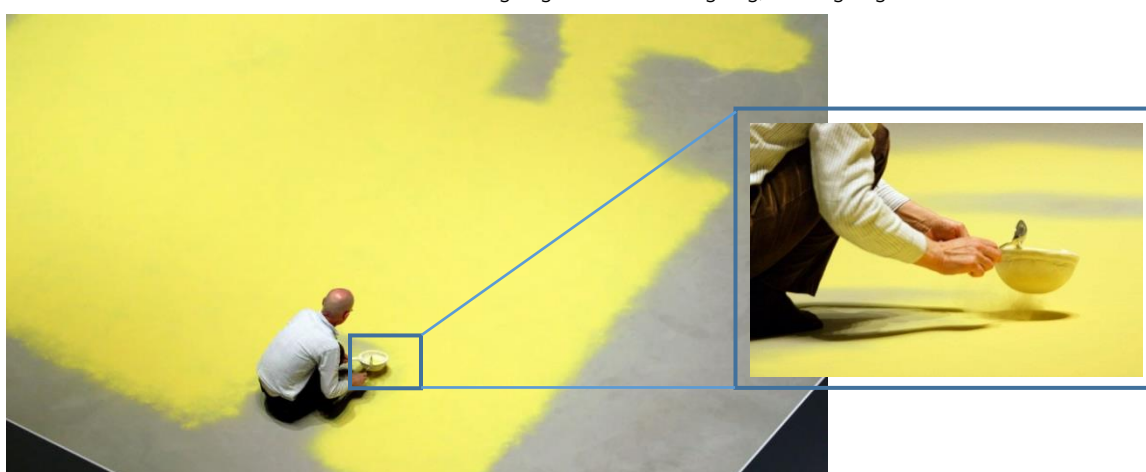
1.1 วูฟกัง โลบ์ (Wolfgang Laib ค.ศ. 1950- ปัจจุบัน) ศิลปินชาวเยอรมัน ที่สร้างสรรค์งานด้วยการใช้เวลาอย่างยาวนานในการเก็บสะสมเกสรดอกไม้ เพื่อนำมาเป็นวัสดุในการสร้างสรรค์ผลงาน โลบ์นำเสนอความธรรมดาและเรียบง่าย โดยรายละเอียดส่วนใหญ่เป็นเรื่องของการผสมผสาน และการเสาะแสวงหาอย่างต่อเนื่อง เพื่อนำมารวมกัน เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงความผูกพันกันของธรรมชาติกับมนุษย์ การแสดงออกที่ตรงไปตรงมาและปัจจุบันขณะในการสร้างสรรค์งานเป็นแรงขับเคลื่อน ให้งานของ โลบ์มีพลังปะทะ ที่เป็นแรงกระตุ้นให้เกิดคำถามและความอยากรู้อยากเห็น

โลบ์จัดวางผลงานที่แสดงออกถึงความศรัทธา และความพยายามอย่างกินระยะเวลา เป็นลักษณะเฉพาะที่ปรากฏอยู่ในงานแทบทุกชิ้น ผลงานชุด “Legacy” ผลงานที่นับได้ว่ามีชื่อเสียงที่สุด เป็นการกล่าวถึงมรดกจากประสบการณ์ชีวิตของศิลปิน ซึ่งศิลปินได้รับแรงบันดาลใจจากคำสอนของอาจารย์ในลัทธิเต๋า ศิลปินสร้างสรรค์ผลงานด้วยวัสดุเกสรดอกไม้ซึ่งเสื่อมสลายง่าย และใช้กระบวนการของการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน โดยเริ่มจากการสะสมเกสรดอกไม้ในแต่ละช่วงของฤดูใบไม้ผลิมาหลายช่วงฤดู เพื่อนำมาสร้างเป็นผลงานศิลปะ

ศิลปินโรยผงเกสรดอกลงบนพื้นเพื่อสร้างเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าสี่เหลี่ยมอร่ามขนาดใหญ่และมีกลิ่นหอมอบอวลอย่างน่าอัศจรรย์ ซึ่งผู้ศึกษาคิดว่า การสร้างสรรค์งานด้วยกระบวนการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน และมีกลิ่นหอมจากวัสดุเกสรของดอกไม้ซึ่งศิลปินคัดสรร มีส่วนช่วยให้ผู้ชมเกิดความรู้สึกผ่อนคลาย และรับรู้ได้ถึงความรู้สึกที่ศิลปินต้องการส่งผ่านจากผลงาน โดยภาพที่ปรากฏเมื่อศิลปินค่อยๆ โรยเกสรดอกไม้อย่างกินระยะเวลาพลังแห่งสมาธิย่อมส่งผลกระทบต่อความรู้สึกได้อย่างฉับพลัน ในขณะเดียวกันกลิ่นหอมของเกสรก็สำแดงภาพแห่งความเป็นจริงจากประสบการณ์และการสั่งสมที่ยาวนาน

ภาพตัวอย่างผลงานและกระบวนการการทำงานของ วูฟกัง ไลป์
ที่มา: จากหนังสือ Wolfgang Laib : Durchgang, Ubergang¹²

ภาพกระบวนการทำงานของของ วูฟกัง ไลป์

ภาพจาก : <https://art21.org>

1.2 โมโตอิ ยามาโมโต (Motoi Yamamoto ค.ศ. 1966 - ปัจจุบัน) ศิลปินชาวญี่ปุ่น ผู้สร้างสรรค์ผลงานชุด “Return to the Sea” โดยใช้เกลือเป็นวัสดุในการสร้างงานศิลปะแนวจัดวาง ยามาโมโตวาดเส้นด้วยเกลือจากจุดเริ่มต้นที่ละเส้นเล็กๆ ค่อยๆ ลากเป็นเส้นปะติดปะต่อ และประกอบกันขึ้นเป็นเหมือนแผนผังขนาดใหญ่ และเติมพื้นที่ของการจัดแสดงผลงานในแต่ละครั้ง ยามาโมโตสร้างสรรค์ผลงานโดยใช้พลังสมาธิที่จดจ่อและกินระยะเวลาอย่างยาวนาน ด้วยโครงสร้างโดยรวมบางครั้งดูคล้ายกับเส้นเรขาคณิต และบางครั้งเส้นดูมีความอิสระและพลิ้วไหวแบบธรรมชาติ ด้วยขนาดของพื้นที่ที่มีขนาดขนาดใหญ่ และผันแปรไปตามสภาพของแต่ละสถานที่ในการจัดแสดงผลงาน จึงส่งผลต่อแรงปะทะและการตั้งคำถามกับผู้ชม

¹² Wolfgang Laib : Durchgang, Ubergang (pp.67, 59) by Wolfgang Laib, 2000, Stuttgart: Institut fur Auslandsbeziehungen.

โมโตอิ ยามาโมโต

“Labyrinth, 2010” Salt, Diameter 12 m.

ที่มา : <https://www.yatzer.com>

ยามาโมโตสร้างแผนที่แห่งจิตที่มีพื้นที่ขนาดใหญ่ด้วยเกลือซึ่งเป็นวัสดุที่มีมวลขนาดเล็ก แต่การเลือกใช้วัสดุเกลือของ ยามาโมโตอาจไม่ได้เป็นไปเพียงเพื่อความแปลกใหม่หรือความคิดริเริ่ม เป็นที่ทราบกันดีว่า ผลงานของยามาโมโต ถูกสร้างขึ้นจากเกลือ มีขนาดใหญ่และซับซ้อน เกลือซึ่งเป็นสัญลักษณ์ดั้งเดิมของการทำให้บริสุทธิ์ การชำระล้าง และการไว้ทุกข์ในวัฒนธรรมญี่ปุ่น ชาวญี่ปุ่นใช้เกลือในการประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับศพก่อนที่จะมีการเผา ชาวญี่ปุ่นโบราณมักจะวางเกลือกองเล็กๆ ไว้ที่ทางเข้าร้านอาหารและธุรกิจอื่นๆ เพื่อปัดเป่าวิญญาณชั่วร้าย¹³ ซึ่งผู้ศึกษาเข้าใจว่า ศิลปินตระหนักดีว่าเกลือเป็นส่วนสำคัญของสิ่งมีชีวิตมากมาย และอาจเป็นแร่ธาตุที่เคยถูกหมุนเวียนเข้าและออกจากสิ่งมีชีวิตหลายชีวิตและหลายแห่งทั่วโลก เกลือแต่ละเม็ดจึงมีประวัติและวิถีของตนเอง บางสิ่งบางอย่างที่ดูเหมือนธรรมดาจึงอาจเป็นอุปมาของการจางหายไปและไม่ยั่งยืนของชีวิตมนุษย์ การที่ผลงานได้ถูกกำหนดไว้ให้ถูกทำลายไปเมื่อสิ้นสุดช่วงเวลาของการแสดงนั้น จึงสิ่งที่ศิลปินต้องการถ่ายทอดการหวนกลับไปแหล่งที่มา การหวนคืนสู่วัฏจักร เกลือเช่นเดียวกับทุกชีวิตที่ล้วนมีวัฏจักรที่ต้องหวนกลับเสมอ

¹³ Big Art Small Art (pp. 112) by Tristan Manco, 2014, United Kingdom : Thames & Hudson.

ภาพร่างและกระบวนการสร้างสรรค์ผลงาน ของโมโตอิ ยามาโมโต

ภาพจาก: <https://mymodernmet.com>

2. ศิลปินที่ใช้พลังสมาธิในการสร้างสรรค์งานศิลปะแบบฉับพลัน สำหรับศิลปินในกลุ่มที่ใช้พลัง

ของความฉับพลันในการสร้างสรรค์ผลงาน ศิลปินมักสร้างสรรค์งานด้วยการแสดงออกที่รวดเร็วแห่งความเด็ดขาดของความฉับพลัน สมาธิอันแน่วแน่ แม่นยำ และเด็ดเดี่ยวที่สามารถสะท้อนออกมาในผลงานได้อย่างทรงพลัง ซึ่งมักพบได้บ่อยครั้งในงานจิตรกรรมหมึกจีน และญี่ปุ่นโบราณ ที่มักทิ้งร่องรอยของการหวัดพุก่อนอย่างฉับพลัน ตัวอย่างศิลปินที่มักสร้างสรรค์งานในรูปแบบนี้เช่นศิลปิน วัง ดงหลิง (Wang Dongling)

2.1 วัง ดงหลิง (Wang Dongling ค.ศ. 1945 - ปัจจุบัน) ศิลปินชาวจีน ที่ใช้สมาธิแบบฉับพลันในการถ่ายทอดพลังของความแม่นยำ ด้วยการหวัดพุกันจุ่มหมึกเป็นภาพตัวอักษรจีนขนาดใหญ่ลงบนผืนผ้าใบ งานของดงหลิง มีลักษณะเป็นนามธรรม (Abstract) ด้วยขนาดของชิ้นที่มีขนาดใหญ่จึงส่งแรงประทะอย่างรุนแรงต่อการประจันหน้าของผู้ชมในครั้งแรก การแสดงออกด้วยพลังแห่งการเคลื่อนไหวระหว่างรูปทรงในชิ้นงานซึ่งมีลักษณะคล้ายตัวอักษรจีน จากรูปทรงหนึ่งไปสู่อีกรูปทรง สั้นไหลต่อเนื่องกันไป งานจึงสะท้อนให้เห็นถึงพลังของการเคลื่อนไหว และสมาธิที่ฉับพลันในการสร้างงานอย่างเด็ดขาด และแม่นยำ ในขณะเดียวกันกลับซ่อนความกลมกลืนและความประณีตทางความรู้สึกที่แอบแฝงไว้ในงาน การปล่อยให้รูปทรงแสดงออกทางความว่างและความว่างของพื้นที่บางครั้งกลับกลายเป็นรูปทรง ซึ่งเป็นลักษณะปรัชญาแนวคิดของพระพุทธศาสนาที่ศิลปินเชนมักให้ความสำคัญ การหวัดพุกันอย่างฉับพลันไร้ร่องรอยของการระแวงระวังในความพลาดพลังเป็นลักษณะสำคัญที่บ่งบอกถึงความชำนาญของศิลปิน ที่ดูเหมือนว่าการสร้างสรรค์ผลงานเป็นเรื่องง่ายและฉับพลันแต่ความฉับพลันนั้นกลับแฝงเร้นไว้ด้วยการฝึกปรือที่ใช้ระยะเวลายาวนานจนเกิดความแม่นยำ ภาพที่ปรากฏบนผลงานจึงมักสะท้อนรูปแบบที่ไร้กฎเกณฑ์แต่แฝงซ่อนเร้นไว้ซึ่งความมีระเบียบในตัวของตัวเอง

หวาง ดงหลิง

calligraphy performance, 2015 (ภาพถ่าย)

“Without Form, 2013” Ink on xuan paper, 181 x 97 cm. (ภาพขาว)

ที่มา: www.inkstudio.com.cn

งานศิลปะของหวางหลิง มีลักษณะที่เป็นการผสมผสานกันระหว่างความทันสมัยกับการเขียนตัวหนังสือจีนโบราณ และถูกถ่ายทอดผ่านการแสดงท่าทางในการสื่อความหมาย ความสงสัยในภาษาของสังคมยุคหลังสมัยใหม่และพลังแห่งการฝึกปรืออย่างหนักเป็นส่วนประกอบสำคัญต่อการสร้างสรรค์ผลงานของศิลปินหวางหลิง ซึ่งหวางหลิงสามารถถ่ายทอดผ่านศิลปะการแสดงสด (Performance) ที่เป็นแบบฉบับของตนเองหรือในฐานะที่เป็นบุคคลซึ่งมีวิถีในการสร้างสรรค์ผลงานแบบดั้งเดิม ที่นับเป็นนวัตกรรมแห่งการสร้างสรรค์ผลงานของศิลปิน

3. ศิลปินที่ใช้ทั้งแบบกึ่งระยะเวลาและความฉับพลันในการสร้างสรรค์ผลงาน ศิลปินร่วมสมัยในปัจจุบันหันมาให้ความสนใจเกี่ยวกับหลักปรัชญาความเชื่อ และจิตวิญญาณตะวันออกโดยนิยมสร้างสรรค์ผลงานที่มีลักษณะแผ่เร้นด้านจิตวิญญาณมากกว่าที่จะให้ความสำคัญกับรูปแบบของชิ้นงาน โดยศิลปินเซินที่นิยมใช้ทั้งพลังสมาธิทั้งแบบกึ่งระยะเวลาและแบบฉับพลันในการสร้างสรรค์ผลงานนั้นมีอยู่หลายท่านแต่จะขอยกตัวอย่างท่านที่มีความชัดเจนในการใช้พลังสมาธิทั้ง 2 รูปแบบมาเป็นตัวอย่างดังนี้

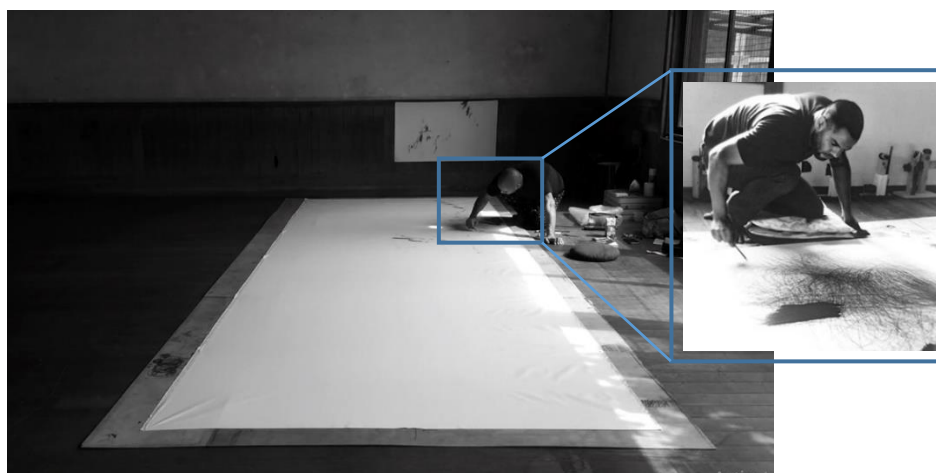
3.1 ดักลาส ดีแอซ (Douglas Diaz ค.ศ. 1972 - ปัจจุบัน) ศิลปินชาวอเมริกัน ที่ใช้เวลาส่วนหนึ่งในการทำสมาธิให้เกิดพลัง ก่อนที่จะระเบิดพลังของสมาธินั้นออกมาด้วยการขีดเส้นที่ละเส้นอย่างฉับพลัน และซ้อนทับกันไปมาด้วยปากกา ดินสอไข และดินสอดำ และในขณะเดียวกันก็ปล่อยให้พลังของสมาธิแบบกินระยะเวลาค่อยๆ ดำเนินไปพร้อมกับ การทับถมกันขึ้นแล้วขึ้นเล่าของน้ำหนักดินสอ และหมึกดำ ลงบนกระดาษ และพื้นผ้าใบขนาดใหญ่ โดยไม่ได้กะเกณฑ์โครงสร้าง หรือการร่างแบบของชิ้นงานไว้ล่วงหน้า การแสดงออกด้วยพลังสมาธิอย่างฉับพลันในขณะสร้างสรรค์ผลงานของดีแอซ เปรียบเสมือนการปลดปล่อยให้จิตวิญญาณหรือจิตใต้สำนึกได้แสดงออกด้วยพลังที่ถูกซ่อนเร้นภายใต้ขอบเขตของร่างกาย ภาพผลงานที่ปรากฏจึงอาจเรียกได้ว่า จิตวิญญาณเป็นน้ำพาให้เกิดรูปแบบและความหมายของผลงานที่อยู่บนพื้นที่แห่งความว่างและช่วงระยะเวลา

ดักลาส ดีแอซ

“Surrender, 2016” Installation, Variable size.

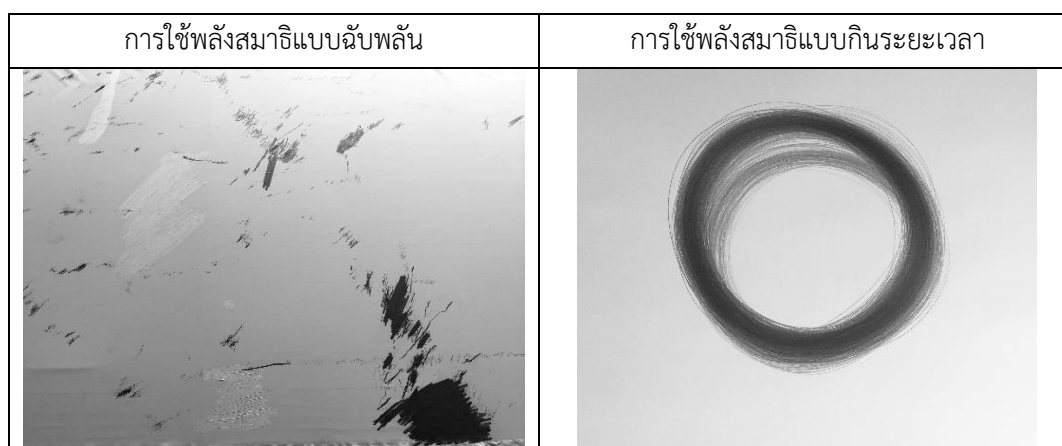
ที่มา: <http://douglasdiaz.com>

ภาพกระบวนการสร้างสรรค์ผลงาน ดักลาส ดีแอซ

ภาพจาก: <https://vimeo.com/douglasdiaz>

การสร้างสรรคผลงาน การทำเครื่องหมายลงบนผืนผ้าใบ ด้วยดินสอดำ และดินสอไข อย่างฉับพลัน และรุนแรง เข้าไปเข้ามา ด้วยวิธีการที่ลดทอนและรูปแบบที่เรียบง่าย ซึ่งผู้ศึกษาคิดว่าเป็นสิ่งที่เชื่อเชิญให้ระลึกถึงความสัมพันธ์ของตนเองกับสิ่งที่ยืนนอกเหนือการควบคุมของตนเอง เพื่อพิจารณาและยอมรับ การสร้างสรรคงาน และกระบวนการสร้างสรรคงานของดิแอช จึงเป็นเสมือนการกระตุ้นให้เกิดคำถามเกี่ยวกับความมีตัวตน และความคิดที่ท้าทายการยอมรับความกลัว กับความมืดที่อยู่ลึกลงไปใตจิตไร้สำนึก และความพยายามที่จะสร้างความสงบทางจิตวิญญาณ การสำรวจตนจึงเกิดขึ้นในรูปแบบของการวาดเส้นหลังจากการทำสมาธิแบบสั้นๆ ของศิลปิน

ตารางเปรียบเทียบการใช้พลังสมาธิแบบฉับพลันและการใช้พลังสมาธิแบบกินระยะเวลาในผลงานชุด

Surrender, 2016 โดย ดักลาส ดิแอช

ที่มา: <http://douglasdiaz.com>

บทสรุป

จากการค้นคว้าเกี่ยวกับแนวทางในการสร้างสรรคผลงานของศิลปินเซน ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน จึงอาจจะสรุปได้ว่า ศิลปินเซนอาจมีแนวทางในการสร้างสรรคผลงานที่แตกต่างกันไป ตามค่านิยมในแต่ละยุคสมัย และสิ่งแวดล้อม ตลอดจนประสบการณ์ส่วนตัวของศิลปินเอง สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นแรงขับเคลื่อน มีส่วนในการผลักดันให้วิถีในการสร้างสรรค ของศิลปินเซนในแต่ละท่านมีแนวทางในการสร้างสรรคผลงานที่แตกต่างกันไป โดยยังมีเรื่องของการใช้พลังสมาธิในการสร้างสรรคผลงานที่ยังแผ่เงาเร้น แนวทางในการใช้พลังสมาธิในการสร้างสรรคผลงานของศิลปินเซนจากผลทางการศึกษาในครั้งนี้ อาจพอสรุปได้ว่า ผลงานของศิลปินเซนมีแนวทางการใช้พลังสมาธิในการสร้างสรรคผลงานที่สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 รูปแบบคือ 1.) การใช้พลังสมาธิแบบกินระยะเวลาในการสร้างสรรคผลงาน 2.) การใช้พลังสมาธิแบบฉับพลันในการสร้างสรรคผลงาน และ 3.) การใช้พลังสมาธิทั้งแบบกินระยะเวลาและแบบฉับพลันในการสร้างสรรคผลงาน

References

- Abe T. & Thokhuso, S. (talk. 2010) poēt tamnān hatthasin mai phaichākmuāngbēpāpu.[Japanese Bamboo : Tracing the legend of craftsmanship] Auditorium: TCDC.
- Batchelor, S. (1994). The Awakening of the West. Berkeley.
- Gilhooly, R. (2016). The Old Bamboo : the spa resort of Beppu in Oita Prefecture is home to one of japan's last remining bamboo waeaving communities. Highlighting japan, October, 29.
- Iwon phan, C. (trans. 2016) sēn lāe watthanatham Yīpun [Zen and Japanese culture.]By Daisetsu Suzuki (2010). Bangkok: Bi.
- Iwonphan, C. (2014) hima phra chān doḱmai : suān Yīpun. [Snow Moon and Flowers :Japanese Garden] Bangkok: Sarakadeephap.
- Laib, W (2000). Wolfgang Laib :Durchgang, Übergang. Stuttgart: Institut fur Auslandsbeziehungen.
- Manco,Trista (2014). Big Art Small Art. United Kingdom: Thames & Hudson.
- Piaklin, P. (2017) kānsuksā lāe wikhroḱ priāpthiāp laksana mūān ching lāe nāmmatham phāpkhian muk dam : koḱrānī suksā chāk nikāi sēn Chīn lāe Yīpun. [Study and comparativeanalysis of realistic and abstract characteristics of black ink paintings : case studiesfrom Zen, Chinese and Japanese.] Silpakorn University Journal of Fine Arts, Vol.5, 112.
- Suzuki, S. (2011). Zen Mind, Beginner's Mind: Informal Talk on Zen Meditation and Practice T. Dixon. (Ed.) Boston: Shambhala.
- Watcharamethi W. (2018) chānna thuāi [Cup of tea]. nonthaburi: Sappaya